

Phenomenology of the Song "Hello Commander" as a Rhetorical Narrative

Ammar JOKAR¹, Mohammad Reza ANVARI²

¹ PhD. Student of Culture and Communication, Baqir al-Olum University, Qom, Iran
(Corresponding author). ajokar91@yahoo.com

² Assistant Professor, Department of Communication, University of Religions and Religions; and a member of the propaganda and communication group of Al-Mustafa International University, Qom, Iran. m_reza.anvari1358@yahoo.com

Abstract

Cultural-communicative phenomena play a fundamental and decisive role in representing the culture of any nation, encapsulating the beliefs and values of the people of a land or region. Among such communicative phenomena are choral songs, performed as a form of ritual communication. The song "Hello Commander" is a collective anthem that has garnered widespread acclaim from the public, particularly among children and adolescents in Iran. It has also attracted attention in non-Persian-speaking countries. This research, employing a phenomenological approach, aims to extract the meanings and mental images associated with this song by analyzing the viewpoints of followers on the Instagram page of Fars News Agency through ethnography. Using thematic analysis, 58 basic themes, 16 organizing themes, and 3 overarching themes were identified. The findings of the study indicate that "Hello Commander," as a valid rhetorical narrative, is visualized in the minds of the studied audience with the overarching themes of "faith-based unity," "Mahdist civilization," and "righteous deeds." Furthermore, according to this research, the overarching themes align with the Qur'anic concepts of faith and righteous deeds, connecting with the notion of "Hayat Tayyiba" (the good life). This song, as a valid rhetorical narrative, influences its audience without the need for rational arguments or logical proofs and promotes the bond and connection with Imam Mahdi (may Allah hasten his reappearance) and the unity and solidarity of his followers as a cultural endeavor aligned with the Islamic Revolution.

Keywords: Imam Mahdi (may Allah hasten his reappearance), "Hello Commander" song, rhetorical theory.

Received: 2023-04-29 ; Revised: 2023-07-01 ; Accepted: 2023-09-04 ; Published online: 2023-09-23

© The Author(s).

Article type: Research Article

<https://gnoe.bou.ac.ir/>

Published by: The Scientific Association for Social Studies of the Seminary

پدیدارشناسی سرود سلام فرمانده، به عنوان یک روایت رتوریک

عمار جوکار^۱، محمدرضا انواری^۲

^۱ دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول). Ajokar91@yahoo.com
^۲ استادیار، گروه ارتباطات اجتماعی، دانشگاه ادیان و مذاهب؛ و عضو گروه تبلیغ و ارتباطات، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.
m_reza.anvari1358@yahoo.com

چکیده

پدیده‌های فرهنگی-ارتباطی، در بازنمایی فرهنگ هر ملت، جایگاهی اساسی و تعیین‌کننده دارند و حاوی باورها و ارزش‌های مردمان یک سرزمین یا منطقه هستند. از جمله پدیده‌های ارتباطی حائز این ویژگی، سرودهای دسته‌جمعی است که در قالب یک ارتباط آیینی اجرا می‌شوند. سرود «سلام فرمانده» سرودی دسته‌جمعی است که با استقبال زیاد مخاطبان مردمی، به‌ویژه قشر کودک و نوجوان در ایران مواجه شد و فراتر از آن، حتی در کشورهای غیرهم‌زبان نیز مورد توجه قرار گرفت. پژوهش حاضر با رویکرد پدیدارشناختی، به‌منظور استخراج معانی و تصاویر ذهنی از این سرود، به روش شبکه‌نگاری، دیدگاه‌های مخاطبان صفحه اینستاگرام خبرگزاری فارس را مورد مطالعه قرار داده است. برای تحلیل داده‌ها، با استفاده از روش تحلیل مضمون ۵۸ مضمون پایه، ۱۶ مضمون سازمان‌دهنده و ۳ مضمون فراگیر شناسایی شد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سرود سلام فرمانده، به‌عنوان یک روایت معتبر رتوریک، با مضامین فراگیر «وحدت ایمانی»، «تمدن مهدوی» و «عمل صالح» در ذهنیت مخاطبان مورد مطالعه این تحقیق تصویر می‌شود. همچنین براساس این پژوهش، مضامین فراگیر به دست آمده، ذیل دو عنوان قرآنی ایمان و عمل صالح، با مفهوم حیات طیبه ارتباط برقرار می‌کنند. سرود مذکور، یک روایت معتبر رتوریک است، که بدون نیاز به استدلال عقلی و برهان منطقی، مخاطبان خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در قالب یک کار فرهنگی تراز انقلاب اسلامی، انس و ارتباط با امام زمان (عج) و نیز وحدت و همبستگی پیروان ایشان را تبلیغ می‌کند.

واژه‌های کلیدی: امام زمان (عج)، سرود «سلام فرمانده»، نظریه رتوریک.

استاد به این مقاله: جوکار، عمار؛ انواری، محمدرضا (۱۴۰۲). پدیدارشناسی سرود سلام فرمانده، به عنوان یک روایت رتوریک. *مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه*، ۲(۲)، ص ۷۷-۱۰۰.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۴/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

<https://gnoe.bou.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

نویسنده: عمار جوکار

© نویسندگان.

۱. مقدمه

سرود به عنوان یک کنش فرهنگی تأثیرگذار، از جمله ظرفیت‌های گران‌بهای هنری است، که می‌توان از طریق آن، باورها و ارزش‌های معرفتی و عملی را فراگیر کرد. ترکیب شعر، صدا و موسیقی و اجرای آن به صورت جمعی، موجب تأثیر منحصر به فرد سرودهای ملی و مذهبی شده است. اثرگذاری ویژه سرود، در همه جای جهان نیز دیده می‌شود (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۱/۴/۲۲). سرود «سلام فرمانده!» نیز، اثری با مضامین مرتبط با مهدویت است که گروه سرود ملت امام حسین (ماح) آن را اجرا نمود. ابوذر روحی به عنوان خواننده اصلی به همراه جمعی ۳۱۳ نفره از دانش‌آموزان دختر و پسر، اولین بار آن را در مسجد مقدس جمکران اجرا کردند و سپس این سرود در تاریخ ۲۷ اسفندماه ۱۴۰۰ - مصادف با نیمه شعبان - برای اولین بار در تلویزیون و سپس در شبکه‌های مجازی پخش شد. تاکنون سرودهای بسیاری با مضامین آیینی و ارزشی یا با موضوع امام زمان (عج) تولید شده، که با وجود برخورداری از ساختی خوب و حرفه‌ای، اما نتوانسته است در درون کشور انعکاس وسیعی پیدا کند، تا چه رسد به اینکه از مرزهای جغرافیایی فراتر برود و با استقبال چشمگیر مخاطبان مواجه شود؛ در حالی که سرود سلام فرمانده موفق شد در مدتی کوتاه، این مهم را رقم بزند. به نظر می‌رسد یکی از ویژگی‌های ممتاز این سرود را، شکل‌گیری اجتماعات پرشمار در شهرهای مختلف کشور، از جمله اصفهان، مشهد، رشت، قم، تبریز و نیز تجمع بیش از صد هزار نفری مردم تهران در ورزشگاه آزادی تهران باید دانست. به علاوه، پس از استقبال هم‌وطنان داخلی، در برخی از کشورهای دیگر نیز اشعار و مضامینی مشابه شعر سرود سلام فرمانده! به زبان محلی و با همان موسیقی اجرا شد؛ به عنوان نمونه می‌توان به کشورهای عراق، بحرین، پاکستان، افغانستان، آذربایجان، روسیه، لبنان و حتی برخی کشورهای آفریقایی نظیر نیجریه اشاره کرد که در نهایت این سرود را به یک پدیده جهانی تبدیل کرد.

این سرود پس از اولین انتشار در رسانه‌ها، با استقبال چشم‌گیر، منحصر به فرد و شگفت‌انگیز مخاطبان مواجه شد (شماخته، ۱۴۰۱، ص ۷۱). به گونه‌ای که در شهرهای مختلف کشور، اجتماعات پرشماری از کودکان و نوجوانان را در کنار خانواده‌ها، به منظور جمع‌خوانی این سرود گرد هم آورد. در شعر این سرود از شخصیت‌ها و قهرمانان دینی و انقلابی نظیر میرزا کوچک خان، آیت‌الله بهجت، علی بن مهزیار و شهید حاج قاسم سلیمانی نام برده شده است. وجود این نام‌ها، تأکیدی بر هویت تاریخی و انقلابی جمهوری اسلامی ایران، از زبان خوانندگان کودک آن است.

ترجمه و اجرای این سرود در کشور ایران، به زبان‌های آذری، عربی و گویش لری و نیز در کشورهای دیگر به زبان‌های اردو، انگلیسی، فرانسوی و به لهجه‌های مختلف عربی از ویژگی‌های منحصر به فرد این همخوانی بوده است، که موجب شد، سرود مذکور، در تراز یک سرود بین‌المللی و میان‌فرهنگی مطرح شود.

موج ایجاد شده از جانب سرود سلام فرمانده، به میزانی وسیع و مؤثر بود که به سرعت، مخاطبان فراتر از مرزهای جمهوری اسلامی ایران را نیز با خود همراه کرد. آنگونه که مک‌کوایل^۱ معتقد است، اگرچه مخاطبان آثار رسانه‌ای -مانند این سرود- بیشتر در درون یک کشور قرار دارند، اما جهانی شدن صنایع رسانه‌ای و افزایش ظرفیت ارتباطات جهانی تصاویر و موسیقی، موجب گسترش روزافزون برد رسانه‌ها و به خصوص فضای مجازی شده است؛ در نتیجه، توجه مخاطبان و رای مرزهای ملی نیز، به چنین آثار رسانه‌ای، جلب می‌شود (مک‌کوایل، ۱۳۸۳، ص ۹۳). با توجه به اینکه مخاطبان فراملی سرود سلام فرمانده از ملیت‌ها و زبان‌های مختلفی هستند، نوعاً نمی‌توان آنها را در زمره مخاطبان تلویزیون جمهوری اسلامی دانست، بلکه بستر دسترسی این دسته از مخاطبان سرود، چیزی جز فضای مجازی نیست.

سرعت فراگیری سرود «سلام فرمانده» باعث شد که سایت‌ها و شبکه‌های فارسی‌زبان معاند خارج از کشور که نسبت به موفقیت این سرود هراسناک بودند، دست‌به‌کار شوند و به بهانه‌های مختلف به تخریب آن روی آورند؛ ادعای پرونده‌دار بودن خواننده سرود (سایت بالاترین، ۱۴۰۱/۳/۱)، کودک‌آزاری (صدای آمریکا، ۱۴۰۱/۳/۱۵؛ نوروزیان، ۱۴۰۱/۴/۱)، سرپاز- کودک‌سازی برای نظام از سنین خردسالی (بی‌بی‌سی فارسی، ۱۴۰۱/۳/۵)، کپی‌برداری ملودی سرود از نسخه‌های عراقی و بحرینی (بابازاده، ۱۴۰۱/۳/۱۹)، هزینه‌های گزاف برای اجرای سرود (سایت بالاترین، ۱۴۰۱/۳/۱۱) و... همگی مواردی بود که دست‌مایه تخریب این سرود توسط شبکه‌ها قرار گرفت؛ به گونه‌ای که با دعوت از کارشناسان مختلف، به خبرسازی و جریان‌سازی علیه این سرود پرداختند، به این امید که اثرات آن را کم‌رنگ کنند.

با توجه به اینکه سرود، موسیقی، مداحی و نواهای مختلفی با مضامین آیینی مشابه، تاکنون توان رقم زدن یک رویداد آیینی به گستردگی استقبال از سرود سلام فرمانده را نداشته‌اند، مسئله حائز اهمیت این است که سرود سلام فرمانده به منزله یک پدیده ارتباطی، در تجربه زیسته مخاطبان خود، چگونه ترسیم می‌شود؟ از این رو، با توصیفی که در مورد این سرود گفته شد، سؤال پژوهش حاضر آن است که معانی و تصاویری که در تجربه زیسته مخاطبان این سرود، در ذهن ایشان منعکس می‌شود، بر مبنای نظریه رتوریک جدید، چگونه قابل تفسیر است؟ به منظور پاسخ به این سؤال در پژوهش حاضر، تجربه زیسته مخاطبان در رابطه با سرود «سلام فرمانده»، مورد بررسی قرار گرفت تا از این رهگذر، به بررسی پدیدارشناختی این رویداد فرهنگی پرداخته شود.

۲. پیشینه پژوهش

با عنایت به اینکه سرود «سلام فرمانده» یک پدیده ارتباطی و فرهنگی جدید است، پس از

1. McQuail

جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مشخص گردید که تاکنون پژوهش‌های زیادی به این سرود نپرداخته‌اند؛ و تنها پژوهش مستقل در مورد این سرود، «تحلیل تربیتی سرود سلام فرمانده» به قلم شماخته است، که در آن، صرفاً از زاویه نگاه تربیتی، علل جذابیت و فراگیر شدن این سرود، مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین، می‌توان گفت بررسی پدیدارشناسانه این سرود، پیشینه زیادی ندارد و می‌توان با اتخاذ این رویکرد در پژوهش، افق‌های جدیدی در مورد این جمع‌خوانی را کشف نمود.

۳. چارچوب مفهومی

واژه سرود در لغت‌نامه دهخدا، به معنی شعری آهنگین است، که دارای مضمونی حماسی یا ملی باشد (ستوده و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۶۸۷). فرهنگ معنی نیز، سرود را شعر آهنگ‌داری تعریف می‌کند که جنبه حماسی، ملی و وطنی دارد (معین، ۱۳۶۴، ص ۱۸۷۷)؛ بنابراین سرود، شعر همراه با آهنگی است که با مضمون حماسی یا ملی همراه باشد. شعر عبارت‌است از، گره‌خوردگی عاطفه و تخیل که در زبانی آهنگین شکل گرفته است (ارشاد و احمدی، ۱۳۹۲: ص ۱۹۰). در کتاب «فلسفه ارتباطات» نیز به این مسئله اشاره شده است که شعر، به عنوان یک معنای تطبیقی به‌خصوص، ادراک و احساسات را منتقل می‌کند (بودوریس و پولاکاس، ۱۳۹۹، ص ۲۶۶). به‌علاوه شعر، به عنوان نوعی ادبی، یک نهاد اجتماعی به‌شمار می‌رود و اینکه زبان، عنصر اساسی شعر، امری فرهنگی-اجتماعی است، بر اجتماعی بودن شعر گواهی می‌دهد. شعر به دلیل وجود قوت عاطفی و توان آگاهی‌دهندگی، می‌تواند در تحولات اجتماعی نقش‌آفرین باشد (ارشاد و احمدی، ۱۳۹۲، ص ۱۹۵-۱۹۶). پس می‌توان شعر را یک ابزار مهم در تعاملات اجتماعی در نظر گرفت، که ذاتاً نفوذ و تأثیرگذاری اجتماعی را دنبال می‌کند. آنگونه که ریتزر^۱ معتقد است، در فرایند تعامل اجتماعی، افراد به صورت نمادین، معانی را به دیگران منتقل می‌کنند. دیگران نیز، این نمادها را تفسیر می‌کنند و براساس برداشت خود، واکنش‌هایشان را صورت می‌دهند. به‌عبارت دیگر، در فراگرد تعاملات اجتماعی، افراد در یک فرایند تأثیرگذاری طرفینی مشارکت می‌کنند (Ritzer, 2011, p. 372)؛ بنابر توضیحی که داده شد، شعر و سرود نیز از زاویه نفوذ و تأثیر در مراودات اجتماعی قابل مطالعه هستند.

براساس دیدگاه فاس^۲ -یکی از نظریه‌پردازان رتوریک جدید- شعر از جمله مصادیق رتوریک است. وی معتقد است که رتوریک به قالب‌های خاص، مثل نوشتار و گفتار محدود نمی‌شود؛ بلکه تمامی اشکال ارتباط، اعم از کتاب، مقاله، مکالمه، شعر، رمان، داستان، فیلم، معماری، بازی، موسیقی، تبلیغات، چیدمان داخلی، تظاهرات عمومی و طرز پوشش را دربرمی‌گیرد. بر این اساس، رتوریک تمام سمبل‌های زبانی و غیرزبانی را شامل می‌شود (احمدی، ۱۳۹۷، ص ۲۰۵). از این‌رو می‌توان سرود سلام

1. Ritzer
2. Sonja Foss

فرمانده را با توجه به اینکه از تلفیق شعر و موسیقی تشکیل شده است، به عنوان یکی از مصادیق رتوریک، از دریچه نظریه رتوریک جدید، مورد ارزیابی قرار داد.

از نیمه دوم قرن بیستم، مبانی نظری رتوریک سنتی که مدت‌ها بدون تغییر مانده یا با اندک تغییری استمرار پیدا کرده بود، مورد بازبینی قرار گرفت. در این راستا، اندیشمندان زیادی در حوزه‌های مختلف، هر کدام با تقریری نو، رتوریک جدید را توصیف نمودند. این نظریه‌پردازان کوشیدند نظریه‌های ارتباطی جامع‌تری را ارائه دهند (همان، ص ۴۴). والتر فیشر^۱ یکی از جمله اندیشمندانی است که سعی کرد، ارتباطات انسانی را از چشم‌انداز پارادایم روایت^۲ تفسیر کند. روایت به معنای الحاق رویدادها به صورت متوالی است؛ به گونه‌ای که این رویدادها از طرف مخاطب، خاص، مهم، انتخابی، سازمان‌دهی شده، مرتبط و معنادار دریافت شود (بشیر، ۱۳۹۸، ص ۲۹۲). روایت یک داستان است و داستان‌ها بیان‌گر وقایعی هستند که برای آدم‌ها، حیوانات و غیره اتفاق افتاده یا در حال رخ دادن است؛ یعنی داستان سلسله‌ای از رخدادها را دربرمی‌گیرد و این بدان مفهوم است که روایت‌ها در بستر دوره‌های زمانی به وقوع می‌پیوندند. این دوره‌های زمانی می‌تواند مانند یک قصه کودکانه بسیار کوتاه یا مانند برخی رمان‌ها و حماسه‌ها بسیار طولانی رقم خورده باشد (برگر، ۱۳۸۰، ص ۳۳).

براساس تقریر والتر فیشر از نظریه رتوریک جدید، همه اقسام ارتباطات انسانی، زیرمجموعه روایت قرار می‌گیرند؛ به گونه‌ای که فهم روایت‌ها، فهم ارتباطات انسانی را به دنبال دارد. از دیدگاه فیشر، همه انسان‌ها، هم از توان روایت‌گری برخوردارند و هم ذاتاً شنونده روایت هستند (احمدی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۸). عمر روایت، با تاریخ بشر شروع می‌شود و روایت، همیشه و همه‌جا ملازم با انسان‌ها بوده است؛ همه طبقات و گروه‌های انسانی، روایت‌هایشان را دارند و عموماً افرادی با زمینه‌های فرهنگی مختلف یا حتی متضاد، از آن روایت‌ها لذت می‌برند و مشتاق شنیدن روایات هستند (تولن، ۱۳۸۶، ص ۵۷). فیشر اذعان می‌کند که آنچه تاکنون در مورد منطقی بودن انسان مطرح شده است را باید کنار نهاد؛ زیرا انسان آنگونه که گفته می‌شود، موجودی منطقی نیست که استدلال‌های منطقی بر نوع تفکر او حاکم باشد؛ بلکه انسان، موجودی روایت‌گر و روایت‌نگر است که منطق روایت بر نوع تفکر و ذهن او حاکم می‌گردد. وی بر این باور است که فرایند اقناع انسان، بیشتر از آنکه مبتنی بر یک استدلال منطقی یا برهان عقلی باشد، مبتنی بر یک روایت داستانی معتبر است (احمدی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۸).

روایت، عبارت است از: هر چیزی که از طریق متن، تصویر اجرا یا ترکیبی از اینها داستانی را نقل می‌کند؛ از این‌رو، رمان‌ها، نمایش‌ها، فیلم‌ها، داستان‌های مصور و نیز سرود همگی روایت هستند (تولن، ۱۳۸۶، ص ۵۲). فیشر تأکید می‌کند که انسان ذاتاً دارای ویژگی نقل و درک روایت است؛ درحالی‌که فهم

1. Walter Fisher

2. Narrative paradigm

و استفاده از استدلال‌های منطقی، به آموزش نیاز دارد. وی سپس نتیجه می‌گیرد که منطق فهم روایت در انسان‌ها از ابتدا وجود دارد؛ از این‌رو، منطق روایت نسبت به منطق استدلال به عنوان یک علم اکتسابی رجحان دارد و دایره شمول آن در نوع بشر، همه‌گیر است. انسان برای درک ارتباطات، به کشف منطق حاکم بر روایت نیازمند است، نه کشف استدلال و برهان عقلی. بنابراین، رتوریک به مثابه نوعی از روایت، ویژگی درونی انسان است که دائماً برای برقراری ارتباطات انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به باور فیشر، انسان‌ها در جهان روایت قرار دارند و زندگی را به عنوان مجموعه‌ای از روایت‌ها درک و تجربه می‌کنند. وی تأکید می‌کند که تاریخ، فرهنگ، زندگی‌نامه‌ها و... مجموعه روایت‌هایی هستند که انسان‌ها بین انبوه روایت‌های پیرامون خود، انتخاب می‌کنند؛ زیرا آنچه بشر آن را به عنوان واقعیت می‌پذیرد، چیزی جز روایت رتوریک نیست (احمدی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۹).

آنگونه که مایکل جی تولان^۱ در تعریف روایت آورده، روایت، توالی از پیش‌انگاشته شده‌ای از رخدادهاست که به طور غیرتصادفی به هم اتصال یافته‌اند. با توجه به این تعریف می‌توان گفت، در بطن هر روایت دو ویژگی مهم علیت و زمان‌مندی قابل بررسی است. از این‌رو می‌توان گستره موضوعاتی که در قالب روایت بیان می‌شود را وسیع دانست؛ به گونه‌ای که اخبار روزنامه‌ها، کتب تاریخی، فیلم‌ها، رمان‌ها، پانتومیم، مجله‌های کمیک و حتی سرود را شامل می‌شود (بارت، ۱۳۸۷، ص ۸۹). فیشر اصرار می‌کند که هر روایت، دارای ساختاری منطقی است که قابلیت ارزیابی را دارد. وی روایت خوب را روایتی می‌داند که نیازها و الزامات منطق روایت را فراهم آورد؛ به این معنا که با ارائه راهنمایی‌های قابل اعتماد، مخاطب را اقناع نماید. وی ارزیابی اعتبار یک روایت را بر مبنای «احتمال» و «صداقت» ممکن می‌داند و ادعان می‌کند، برای احتمال یک روایت، باید از باورپذیری انسجام ساختاری روایت سؤال شود. همچنین برای صداقت، باید در گام نخست، به بررسی تناسب روایت با بافت اجتماعی پرداخت و به این پرسش که «آیا روایت، تصویر دقیقی از واقعیت اجتماعی نمایش می‌دهد؟»، پاسخ داد. در گام دوم، باید دید روایت به دنبال ترویج چه ارزش‌هایی است و در گام سوم نیز به این پرسش جواب داد که چه کنش‌هایی، افراد را به ارزش‌های مذکور می‌رساند یا از آن دور می‌کند؟ (احمدی، ۱۳۹۷، ص ۲۰۰). فیشر به منظور ارزیابی یک روایت، بررسی پنج عامل را حیاتی می‌داند که عبارتند از: «واقعیت»، «تناسب»، «پیامد»، «توافق» و «تعالی». فیشر معتقد است که هر شخصی می‌تواند با استعانت از حس مشترک و عقل سالم، منطق حاکم بر یک روایت را از طریق فوق تحلیل کند و ارزش‌های آن را نقد نماید (همان، ص ۲۰۰-۲۰۱). با توجه به دیدگاه فیشر، این پژوهش، از رهگذر بررسی پدیدارشناسانه سرود «سلام فرمانده»، به دنبال ارزیابی این مسئله است که معانی و تصاویری که در ذهن مخاطبان از این سرود منعکس می‌شود، بر مبنای نقد رتوریک، چگونه قابل تفسیر است؟

1. Michael J. Toolan

۴. روش پژوهش

در تحقیق حاضر، رویکرد پدیدارشناسی به عنوان رویکرد پارادایمی پژوهش اتخاذ گردیده است. پدیدارشناسی مانند شیوه اشراق در حکمت و طریق شهود در عرفان، روی آوردی است که پژوهشگر در فهم پدیدارها از آن بهره می‌گیرد (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۰، ص ۲۸۷). در پدیدارشناسی آنچه مهم است، دانستن تجربه انسان‌ها و تفسیرهایشان از تجربه‌هاست؛ از این‌رو تجربه و تفسیر موضوع، نقطه تمرکز تحقیق پدیدارشناختی است (محمدپور، ۱۳۹۷، ص ۲۲۸). یکی از فرض‌های بنیادی پدیدارشناسی آن است، که یک ذات یا ذات‌هایی برای تجربه مشترک وجود دارند. این ذات‌ها عبارتند از: معانی هسته متقابلاً فهم شده از طریقه پدیده‌ای که به طور مشترک تجربه می‌شود. در تحقیق پدیدارشناختی تجربه‌های افراد متفاوت، تعلیق و تحلیل می‌گردد و برای شناسایی ذات یا ذوات آن پدیده با هم مقایسه می‌شوند (همان). پدیدارشناسان به دنبال توصیف چیزی هستند که همه انسان‌ها از آن برخوردارند و آن چیزی نیست جز اینکه، همه آنان پدیده‌ها را تجربه می‌کنند. هدف اساسی پدیدارشناسی کاهش تجربیات فردی به پدیده‌ای است که توصیف ماهوی آن به لحاظ جهانی و عمومی امکان‌پذیر شود. آنچه در دیدگاه معاصر پدیدارشناسی مهم است، معنایی است که از سوی انسان به تجربه الصاق می‌شود؛ این بدان معنا است که انسان از آن تجربه چه چیزی می‌سازد. آنچه در این راستا ساخته می‌شود، یک پدیدار یا به زعم جامعه‌شناسی، یک واقعیت اجتماعی است (ایمان، ۱۳۹۴، ص ۸-۹).

در مرحله اول پدیدارشناسی، از افرادی که پدیده مورد مطالعه را تجربه کرده‌اند، داده‌های موردنظر جمع‌آوری می‌گردد. در مرحله دوم و پس از جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل پدیدارشناسانه انجام می‌شود. در تحلیل داده‌ها سعی بر این است که بیانات مهم و معنادار برجسته شوند تا براساس آن‌ها بتوان به چگونگی آنچه مشارکت‌کنندگان از تجربه پدیده بدان رسیده‌اند، دست یافت (همان، ص ۲۸). در واقع، چگونگی انعکاس پدیده‌ها در اذهان، گام اول است که همان گردآوری داده‌ها است. اینکه «با حذف افق و ملاحظه مشترکات، ماهیت پدیده مورد مطالعه چیست؟» گام دوم و در واقع مرحله تجزیه و تحلیل اطلاعات است.

۴-۱. گردآوری اطلاعات

به منظور طی گام اول، پژوهشگر با شیوه شبکه‌نگاری یا مردم‌نگاری آنلاین، به جمع‌آوری داده‌های مربوط به پدیده پرداخت. مردم‌نگاری یک روش‌شناسی کیفی است که محقق از طریق آن به توصیف و تفسیر ارزش‌ها، رفتارها، عقاید و زبان مشترک یک گروه فرهنگی می‌پردازد. در دیدگاه مردم‌نگاری، انسان‌ها در تعاملات اجتماعی و در قالب یک بستر فرهنگی، از دانستنی‌ها یا دانش فرهنگی برخوردار می‌شوند. دانستنی‌های فرهنگی به عنوان مخزن دانش و معرفت انسان، تعیین‌کننده دیدگاه وی برای هدایت رفتارها و کنش‌های اجتماعی است (ایمان، ۱۳۹۴، ص ۳۵). مردم‌نگاری آنلاین یا شبکه‌نگاری،

روشی است که به بررسی پدیده‌ها و میدان‌های مجازی با استفاده از روش‌های مجازی مانند مشاهده مشارکتی مجازی، مصاحبه مجازی و بررسی اسناد مجازی می‌پردازد (محمدپور، ۱۳۹۷، ص ۱۹۹). شبکه‌نگاری یا نتنوگرافی^۱ در واقع گونه‌ای از مردم‌نگاری است که بستر وب و شبکه‌های مجازی را به عنوان گستره پژوهش در نظر می‌گیرد. این شیوه به صورت خاص به منظور مطالعه بازخوردهای کاربران فضای مجازی و پدیده‌های مورد بحث در اینترنت ایجاد شده است (شیخ و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۳۳۷).

همانند مردم‌نگاری، یکی از مفروضات اصلی پروژه پژوهشی شبکه‌نگاری، یافتن و تعریف زمینه‌ای برای انجام تحقیقات است. محقق ابتدا باید جوامع بالقوه را شناسایی کند و پس از آن، یک یا چند جامعه را براساس معیارهای از پیش تعیین‌شده برای جمع‌آوری اطلاعات به دقت انتخاب نماید (همان). بدین منظور در پژوهش حاضر برای جمع‌آوری داده‌ها، نظرات درج شده کاربران فضای مجازی، ذیل کلیدی که در صفحه اینستاگرام خبرگزاری فارس در رابطه با سرود «سلام فرمانده» منتشر شد^۲ به‌عنوان جامعه مورد مطالعه انتخاب گردید. نظرات کاربران مذکور از تاریخ ۲۸ خرداد ۱۴۰۱ به‌عنوان زمان انتشار پست، تا ۲۴ تیر ۱۴۰۱، که شامل بیش از سه هزار دیدگاه بوده، مورد مطالعه قرار گرفته است. علاوه بر کلیپ مذکور، قطعه‌هایی از این سرود که در کشورهای مختلف از جمله ایران، بحرین، پاکستان، هند، افغانستان، آذربایجان، روسیه و نیجریه و به زبان‌های بومی این کشورها اجرا شده است را شامل می‌شود.

۴-۲. تحلیل اطلاعات

در این تحقیق، به‌منظور تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. تحلیل مضمون، روشی برای شناسایی، تحلیل و گزارش‌گیری از الگوهای موجود در داده‌هاست که حداقل مجموعه داده‌ها را به صورت تفصیلی ساماندهی و توصیف می‌کند و حتی بر غنای آنها می‌افزاید (شیخ‌زاده و بنی‌اسد، ۱۳۹۹، ص ۱۲۷). این نوع تحلیل از شناخته شده‌ترین و پرستفاده‌ترین روش‌های تحلیل داده‌های کیفی، به‌خصوص در مردم‌نگاری به‌شمار می‌رود. تحلیل مضمون یا تحلیل تماتیک، به فرایند عمل‌کدگذاری و تحلیل داده‌ها به منظور پاسخ به این سؤال که داده‌ها چه می‌گویند، در وهله اول، در وهله دوم به‌دنبال کشف الگو در داده‌ها و سپس، به‌دنبال حمایت مضمونی یا موضوعی از الگوهای کشف شده است (محمدپور، ۱۳۹۷، ص ۳۸۸-۳۸۹). بویاتزیس^۳ (۱۹۹۸) تحلیل مضمون را راهکاری برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای نهفته در داده‌های کیفی برمی‌شمارد. این روش، فرایندی برای

1. Netnography

۲. آدرس پست در اینستاگرام: "<https://www.instagram.com/p/Ce7x2-UAuIK/>"

3. Boyatzis

بررسی داده‌های متنی پراکنده است و این داده‌های متنوع را به صورت غنی و تفصیلی مبدل می‌سازد (درخشه و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۵۱). تحلیل مضمون، فقط یک روش کیفی خاص نیست؛ بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روش‌های کیفی به کار رود. به طور کلی تحلیل مضمون، روشی برای دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ و تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی است (همان). همچنین در فرایند کدگذاری از الگوی تلفیقی کدگذاری زنده و حسی پیروی شده است. کدگذاری زنده که به نام‌های «کدگذاری تحت اللفظی»، «کدگذاری کلمه‌به‌کلمه» و «کدگذاری استقرایی» نیز شناخته می‌شود، به عبارت یا کلمه کوتاهی که در متن مورد کدگذاری موجود است، دلالت دارد (سالدانا، ۱۳۹۵، ص ۱۴۲). کدهای حسی نیز آن دسته از کدهایی هستند که مشارکت‌کننده آن را تجربه کرده است، یا به یاد می‌آورد، یا بیانگر احساسی است که محقق از متن مورد مطالعه استنباط می‌نماید (همان، ص ۱۶۲).

۴-۲-۱. مطالعه محتوای نظرات

تحلیل مضمون در واقع فرایندی است که شامل چند مرحله می‌شود. این مراحل عبارتند از: مشاهده متن، کدگذاری اولیه، کدگذاری ثانویه به منظور کشف مضامین سازمان‌دهنده و در مرحله نهایی، ترسیم شبکه مضامین فراگیر با استفاده از مضامین سازمان‌دهنده. در این پژوهش، مطابق گام‌های گفته شده، داده‌های مورد مطالعه، تجزیه و تحلیل شده است که در ادامه توضیحات مربوط به هر بخش ارائه خواهد گردید.

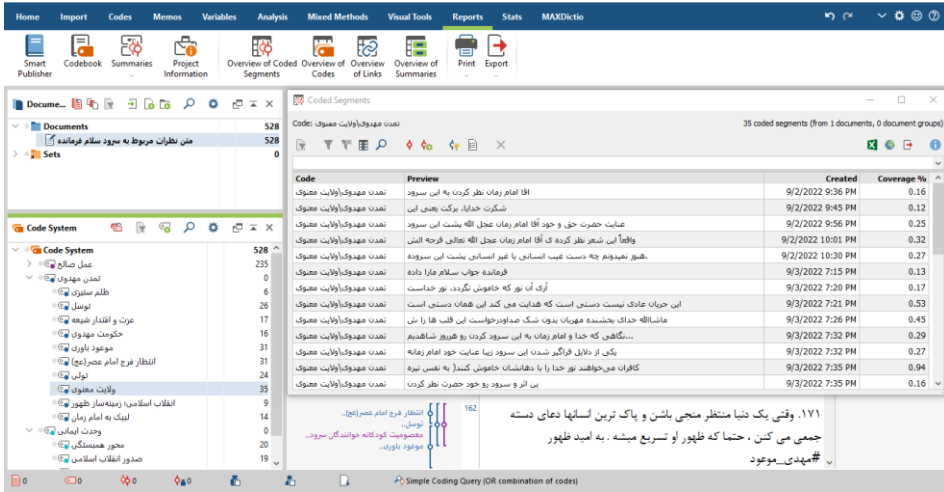
۴-۲-۲. مشاهده متن

در این گام، محتوای نظرات کاربران که پیش‌تر در مورد آن سخن گفته شد، مورد مطالعه قرار گرفت و در طی آن، داده‌های مرتبط با موضوع، پالایش گردید. با توجه به اینکه بخشی از محتوای نظرات جمع‌آوری شده، شامل موضوعات غیرمرتبط با بحث، مانند لینک‌ها یا ایموجی‌های موجود در فضای مجازی است، پالایش متن اولیه امری اجتناب‌ناپذیر بود.

۴-۲-۳. کدگذاری اولیه

متن‌های گزینش شده، عموماً حاوی برخی واژگان کلیدی در مورد سرود «سلام فرمانده» بود که در نظرات کاربران منعکس شده بود. این واژگان به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، از معنایی که در ذهن افراد است، پرده برمی‌دارد و ما را در کشف مضامین پایه یاری می‌دهد.

در این مرحله، متن‌های خام وارد نرم‌افزار Maxqda 2020 شد و با کمک آن، کار کدگذاری اولیه صورت گرفت. در نهایت پس از پالایش و بازنگری چندباره، تعداد ۵۸ مضمون پایه شناسایی گردید. در تصویر شماره (۱) نمایی از فرایند کدگذاری در نرم‌افزار Maxqda دیده می‌شود.

تصویر ۱- نمونه کدگذاری نظرات کاربران در نرم‌افزار Maxqda 2020

۴-۲-۴. کدگذاری ثانویه

در مرحله دوم، کدهای پایه شناسایی شده در مرحله قبل، مورد بررسی دقیق قرار گرفت و طی یک مقوله‌بندی، مضامین پایه مشابه، ذیل بیست و هفت مضمون سازمان‌دهنده قرار داده شدند. به منظور دقت بیشتر، مقوله‌بندی حاصل در چند مرحله دیگر مورد بازنگری قرار گرفت و در نهایت، تعداد مضامین سازمان‌دهنده (مقوله‌ها) به شانزده مورد تقلیل یافت. البته باید به این نکته توجه داشت که علی‌رغم بازنگری چندباره در مقوله‌بندی، امکان درج برخی از مضامین پایه، ذیل بیش از یک مضمون سازمان‌دهنده، امری محتمل است؛ اما در فرایند مقوله‌بندی سعی بر این بوده است که مضامین پایه، ذیل مضمون سازمان‌دهنده‌ای قرار گیرند که معنای نزدیک‌تری به آن داشته باشد.

۴-۲-۵. ترسیم شبکه مضامین

در مرحله نهایی تحلیل مضمون، با توجه به چارچوب مفهومی اتخاذ شده، حرکت از مضامین سازمان‌دهنده به سمت کشف مضامین فراگیر انجام می‌گیرد و از این طریق، مدل مفهومی مطلوب به دست خواهد آمد. در واقع در این مرحله، معانی مشترک تصویر شده در اذهان مخاطبان سرود «سلام فرمانده»، هویدا می‌گردد.

۵. یافته‌های پژوهش

پس از طی مراحل تحلیل مضمون، تعداد ۵۸ مضمون پایه، ۱۶ مضمون سازمان‌دهنده و ۳ مضمون فراگیر مورد شناسایی پژوهشگر قرار گرفت. این بخش از پژوهش، شامل بخشی از جملات و عبارات گزینش شده از اطلاعات جمع‌آوری شده است که براساس بیشترین قرابت معنوی، ذیل یک مقوله،

سازمان‌دهی شده و در قالب جداگانه‌ی متناظر با تعداد مضامین سازمان‌دهنده، تدوین شده است. با هدف حفظ امانت، سعی بر این بوده است که کم‌ترین مقدار ویرایش و اصلاح در متن نظرات مخاطبان صورت پذیرد، مگر در مواردی که به جهت ضرورت، پژوهشگر، ناگزیر از اعمال اصلاحات جزئی بوده است.

جدول ۱- توسل و دعا

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
۱	آقا در توقیعی فرمودند: خدا را به حق عمه‌ام زینب (س) قسم دهید که فرجم را نزدیک گرداند.	قسم دادن خداوند به بزرگان دینی	توسل و دعا
۲	زیباست مهدی را خواندن/ بیا آقا، دنیا تو را صدا می‌زند/ آقا بیا، دنیا یک صدا تو را فریاد می‌زند/ یا صاحب زمان به حق دل شکسته این کودکان بیا/ به دل پاک این بچه‌ها بیا آقا جان.	مناجات با امام زمان (عج)	
۳	برای ظهور مولا استغاثه کرده‌اند.	استغاثه به امام زمان (عج)	
۴	نوای این مهدی (ع) در همه جهان پخش می‌شود/ ندای یا صاحب الزمان از همه جهان بلند می‌شود.	نوای این مهدی	
۵	باید [مثل این سرود] دعاهای زیبا به صورت سرود و نماهنگ به زبان فارسی برای بچه‌ها تهیه و ترویج بشود/ پاک‌ترین انسان‌ها دعای دسته‌جمعی می‌کنند/ [این سرود] دعای دل این بچه‌های معصوم [است].	دعا کردن	

جدول ۲- عزت و اقتدار شیعه

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
۱	هیچ حاکمی در طول تاریخ ایران، اقتدار سیدعلی رو نداشته است/ این شکوه و رجزخوانی شیعه برای عالم است/ این است شکوه و قدرت شیعه در سرتاسر این عالم/ از این همه شکوه و عزت شیعه باید هم سعودی و هم یهودی بترسد/ دشمنان این مرز و بوم از این سرودها عصبانی هستند/ من به طور کل مخالف این نظام هستم، ولی خدای هیچ حاکمی در طول تاریخ ایران، اقتدار سید علی رو نداشته است.	اقتدار ایران شیعی	عزت و اقتدار شیعه
۲	این حوزه تمدنی ماست/ سرود ملی شیعیان/ گفتمان مقاومت/ تمدن امام زمانی.	حوزه تمدنی	
۳	ایران، ام‌القری جهان اسلام/ ایران رهبر شیعیان جهان به روایت تصویر/ رهبر آینده جهان، ایران است/ جمهوری اسلامی درختی تنومند است که تنه‌اش در ایران و ریشه‌هایش سرتاسر جهان را فرا گرفته است.	ایران؛ ام‌القرای اسلام	

پدیدارشناسی سرود سلام فرمانده، به عنوان یک روایت زتوریک

جدول ۳- باورپذیری و اقناع

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	واقعا عجیب دل آدم می لرزد/ جداً چرا اینقدر هنوز تحت تأثیر قرار می گیرم؟/ چه تأثیر شگرفی گذاشته است/ باید باور کرد که این یک سرود معمولی نیست.	تحت تأثیر قرار گرفتن	باورپذیری و اقناع
۲	این سرود در قلب همه دل های مشتاق امام زمان نشست/ دلم رفت؛ الله اکبر کبیراً/ به عمق دل ها نشست و شنیده شد.	به دل نشستن سرود	
۳	محال است این سرود را به هر زبانی بشنوم و اشک هایم سرازیر نشود/ واقعا گریه ام گرفت/ با دیدن این سرود نمی توانم جلوی اشکم را بگیرم، اصلاً دست خودم نیست/ هروقت این سرود زیبا را می شنوم، اشکم درمی آید/ هر بار که این سرود را می شنوم، بغضم می گیرم/ من چرا شورش اشک ریختم؟	گریه کردن	

جدول ۴- معنویت گرایی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	خدا خودش عالم گیرش می کند/ نور خداست/ خدای بخشنده مهربان بدون شک صدا و درخواست این قلب ها را شنیده است/ خدا می خواهد نورش را کامل کند، هر چند مشرکان خوششان نیاید.	عنایت الهی	معنویت گرایی
۲	دست غیب انسانی یا غیر انسانی [پشت این سرود است].	اعتقاد به عالم غیب	
۳	به امید خدا	امید به خدا	
۴	خدایا این دوری بس نیست؟	شکوه به درگاه الهی	
۵	الله اکبر کبیراً/ یا ارحم الراحمین.	ذکر خداوند	
۶	خدایا به حق این دل های پاک و آماده، فرج امام زمان (عج) را نزدیک بگردان/ خدایا مهدی را به حق شهداء به حق این کودکان پاک برای گرفتن حق حضرت زینب (س) برسان/ [خدایا] به حق پاکي دل های کودکان، مابقی غیبت آقا را بر ما ببخش.	نجوا با پروردگار	

جدول ۵- تبری

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	اینکه وقتی یک سری کلمات کلیدی را در مورد امامان می نویسیم و اینستاگرام مطالبمان را بلاک می کند، [باعث می شود که] دشمنی با ایشان را واضح ببینیم.	عبان شدن عداوت دشمنان	تبری
۲	به به؛ تا کور شود هر آنکه نتواند دید/ ما همگی می گوییم: ای دشمنان حضرت قائم (عج) از این عصبانیت بسوزید و بمیرید.	خرسندی از غیظ عنودان	
۳	یا امام زمان که سرودش هم دشمنانشان را می سوزاند/ یک سرود به اسم اقام مهدی چه قیامتی برپا کرده! تا مغز استخوان دشمنانشان را سوزانده است.	سبب ناراحتی دشمنان	

جدول ۶- محور همبستگی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	وقتی خداوند، به یک سرود ساده، انقلابی و مذهبی برکاتی می‌دهد که موجب اتحاد جهان مستضعفان می‌شود/ وحدت، همدلی و دعوت مسلمانان برای تعجیل در ظهور قائم آل محمد(عج) تأثیرگذار خواهد بود/ چه می‌کند عشق مشترک دنیای اسلام به حضرت ولی عصر.	محور وحدت	محور همبستگی
۲	اسلام بدون مرزبندی جغرافیایی/ سلام فرمانده فراتر از مرزها	شکسته شدن مرزهای جغرافیایی	
۳	این سرود، محبوب دل‌ها در نقاط مختلف عالم شده است/ ریشه در خاک دارد جمهوری اسلامی؛ از ایران، پاکستان، افغانستان، بحرین، عربستان و عراق، تا یمن، سوریه، لبنان و نیجریه.	فراگیری جهانی	

جدول ۷- صدور انقلاب

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	انقلاب خیلی وقت است، صادر شده است/ شیعیان فراتر از مرزها هستند/ صدور انقلاب را اگر عده‌ای دیروز نفهمیدند، امروز می‌فهمند.	صادر شدن انقلاب	صدور انقلاب
۲	به کوری چشم دشمنان، پایگاه‌های ایران در سراسر جهان از پایگاه‌های آمریکا که هیچ، از پایگاه‌های ناتو هم بیشتر شده است و در حال گسترش هست/ سیل سربازان امام زمان(عج) در سرتاسر دنیا/ گسترش نفوذ ایران، مرزها رو درنور دیده است.	گسترش نفوذ انقلاب	
۳	سرود سلام فرمانده، نمونه کوچکی از قدرت الگوسازی و تکثیر انقلاب (و تمدن اسلامی) است.	الگوسازی انقلاب اسلامی	

جدول ۸- ولایت معنوی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	این جریان عادی نیست، دستی است که هدایت می‌کند؛ این همان دستی است که انقلاب را هدایت می‌کند و دل‌ها به اشاره‌اش می‌تپد/ باید باور کرد که این یک سرود معمولی نیست، بلکه به آن، نظر شده است.	دست هدایت غیبی	ولایت معنوی
۲	این سرود با نظر خود آقا جهانی شد/ به این برکت می‌گویند، قشنگ عنایت مولا معلوم است/ چطور با یک سرود، آقا دارد قلب‌های عالمیان را فتح می‌کند.	عنایت امام زمان(عج)	
۳	آری آن نور که خاموش نگرده، نور خداست/ خدا چه برکتی داد به این سرود و نور حق خاموش نخواهد شد/ کافران می‌خواهند نور خدا را با دهانشان خاموش کنند و خدا نگذارد تا آنکه نور خود را در متتهای ظهور و حد اعلای کمال برساند هر چند کافران	نور حق خاموش شدنی نیست	

پدیدارشناسی سرود سلام فرمانده، به عنوان یک روایت رتوریک

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
	ناراضی و مخالف باشند ^۱ (صف، ۸) // نور دوازدهم پرفروغ‌تر از همیشه این کره خاکی را روشن‌تر می‌کند و خاموش‌شدنی نیست.		

جدول ۹- کار فرهنگی تراز

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	بالآخره از شیعه، یه کار فرهنگی درست و حسابی و درخور حضرت قائم(عج) در آمد/ به این یه کار فرهنگی تمیز می‌گویند، که جهانی شد/ با این سرود حماسی، اندازه ۴۰ سال کار فرهنگی کردید/ کار فرهنگی در بهترین حالت خودش/ یک کار تمیز فرهنگی/ یه کار فرهنگی با برد جهانی/ یه کار فرهنگی که از هزار تا گلوله بهتر عمل کرد/ کار بسیار عالی، آهنگ دلنشین‌تر/ با این سرود، نام آقایمان را در کل جهان طنین‌انداز کردید.	کار فرهنگی کامل	کار فرهنگی
۲	سلام فرمانده! تزریق خون تازه و پاک به انقلاب کبیر ۱۹۷۰.	تقویت انقلاب	تراز کار فرهنگی
۳	کار که برای رضای خدا باشد، نتیجه‌اش همین می‌شود/ کاری که برای خدا باشد، خدا خودش عالم‌گیرش می‌کند/ از ته دلشان، بدون فیلم بازی کردند و خواندند/ کار خوبه، خدا درست کنه.	کار مخلصانه	
۴	چه زیباست هم‌زبان شدن جهان برای ابراز ارادت و عشق ورزیدن به ساحت مقدس امام عصر(عج)، فرهنگ شهادت و ارزش‌های انقلاب اسلامی/ پرچم عدالت در عرصه جهانی	ترویج ارزش‌ها	

جدول ۱۰- معصومیت کودکانه خوانندگان سرود

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	این سرود با پاک‌ترین قلب‌ها برای ظهور آقایمان سروده شد/ الهی به دعای این دل‌های پاک بچه‌ها، فرج آقایمان را زودتر برسان/ به‌خاطر دعای این بچه‌های پاک برگرد/ بنگر بر کودکانمان که با پاک‌شان، دست‌های کوچک خود را به سوی شما بلند کردند تا عهدی تازه کنند.	قلب‌های پاک	معصومیت کودکانه
۲	الهی به‌حق این استغاثه دسته‌جمعی، از زبان این کودکان معصوم، هرچه زودتر آقایمان رو برسان.	معصومیت کودکانه	خوانندگان سرود
۳	به حق دل شکسته این کودکان بیا آقا جان.	دل شکسته	
۴	حتی نوع تصویربرداری و نحوه احترام و ادب کودکان خردسال ستودنی است/ هزار آفرین به این تربیت‌های زیبا	تربیت زیبا	

۱. «يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (صف، ۸).

جدول ۱۱- تولی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
۱	ای بی‌نشان مَحْض، نشان از که جویمَت؟ آینَ صاحبنا! متی ترانا و نراک/ جانم امام زمان، بآبی انت و امی و مالی و نفسی یا مهدی/ ما که برای ظهورت کاری نکردیم ولی تو بیا/ هاردا گالمسان؟ گئل...! (ترجمه فارسی: کجا مانده‌ای؟ بیا!).	رابطه عاطفی با امام زمان (عج)	تولی
۲	چه کردی با دل ملت‌ها حضرتِ جان، آنقدر تکرار می‌کنیم تا بیایی.	مداومت بر طلب امام عصر (عج)	
۳	فرمودند اگر شیعیان ما، ما را به قدر لیوان آبی می‌خواستند، ما ظهور می‌کردیم. جا دارد از این حدیث بمیریم.	طلب واقعی امام عصر (عج)	

جدول ۱۲- ملائمت با فطرت انسانی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
۱	آنچه از دل برآید، لاجرم بر دل نشیند/ این سرود به دل‌ها نشست/ چرا دل‌بری این کار تموم نمی‌شود!/ چقدر خوبه این شعر!/ به‌به، این سرود عالی بود واقعاً.	زبان فطری	ملائمت با فطرت انسانی
۲	چقدر قشنگ، چقدر قوی، چقدر تمیز!/ روحمان جلا گرفت/ به آهنگ چقدر دیگر می‌تواند عالی باشد!/ چقدر حس خوب داشت!/ چقدر این آهنگ و این سرود قشنگ است.	مناسبت با ذوق فطری	
۳	چون این سرود برای ماه عالم خوانده شده است به دل می‌نشیند/ زیباست مهدی را خواندن.	تناسب کار دلی با امام عصر (عج)	

جدول ۱۳- حکومت مهدوی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده
۱	صدای لبیک از بحرین، عربستان، عراق، روسیه، پاکستان، هند، افغانستان، آذربایجان، ترکیه، اروپا و آمریکا بلند شد.	طلب جهانی منجی	حکومت مهدوی
۲	قرار است صاحب این سرود، دنیا را فتح کند/ جهان تحت سیطره حضرت مهدی (عج) است/ روزی شیعه همه عالم را فتح می‌کند.	حاکمیت فراگیر	
۳	انشاءالله یاران امام زمان (روحی له الفداه) هر لحظه بیش‌تر، قوی‌تر و متحدتر شوند/ اینجای تاریخ، دیگر ظلمت عرصه عرض اندام نخواهد داشت.	اقبال روزافزون به امام عصر (عج)	
۴	پرچم عدالت در عرصه جهانی/ تمدن اسلامی	برپایی تمدن مهدوی	

جدول ۱۴- انتظار فرج امام عصر(عج)

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	خدایا از باقیمانده غیبت حضرت حجت(عج) بگذر.	دعا برای تعجیل فرج امام عصر(عج)	انتظار فرج امام عصر(عج)
۲	باور کنید دیگر وقتش شده است. انشاءالله/ جهانی شدن این سرود نشان می‌دهد، جهانی شدن حکومت مهدی خیلی نزدیک است/ خبر آمد خبری در راه است/ نظر شخصی خودم این است که این سرود، چندین سال ظهور حضرت را جلو انداخته است/ ظهورش نزدیک باشد/ فرج بسیار نزدیک خواهد بود.	نزدیک بودن فرج	انتظار فرج امام عصر(عج)
۳	به امید اینکه با ظهورش درد همه ما دوا شود.	امید به پسا ظهور	انتظار فرج امام عصر(عج)
۴	سلام بر تو ای آقای ما، جانم به فدایت/ سلام فرمانده/ سلام یا مهدی/ لیبک یا امام زمانم/ لیبک یا مهدی.	لیبک به امام زمان(عج)	انتظار فرج امام عصر(عج)

جدول ۱۵- سرود جهانی

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	تعجبی ندارد، این سرود جهانی بشود/ هرچه قدر دشمنان خبیث ما می‌خواهند این سرود زیبا را بکوبند، این سرود جهانی‌تر می‌شود/ این شور گرفتن سرود سلام فرمانده و جهانی شدنش، غیر از اینکه فرمانده جواب ما را داده است، دلیلی دارد؟! این همه عشق جهانی بی دلیل نیست/ احسنت به این ارادت جهانی به ساحت مقدس صاحب الزمان(عج) ما برآنیم که این ذکر جهانی بشود.	جهان شمولی	سرود جهانی
۲	آقا بیا، دنیا یک‌صدا تو را فریاد می‌زند/ عشق جانم، همه دنیا تو را فرامی‌خوانند، بیا عزیز دلم/ ولی بسیار دل‌نشین بود، ندای یا صاحب الزمان از همه جهان.	طلب همگانی	سرود جهانی
۳	انشاءالله این سرود، سرود جهانی دهه ظهور باشد/ مصداق جهانی شدن، این سرود زیبا در جهان است/ به کوری چشم دشمنان، این سرود جهانی شد.	سرود جهانی ظهور	سرود جهانی

جدول ۱۶- موعودباوری

ردیف	عبارت حاوی مضمون پایه	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
۱	انشاءالله با آمادگی دل‌ها، ظهور آقا هم نزدیک هست/ وقایع آخرالزمانی.	آمادگی ظهور	موعودباوری
۲	صیحه آسمانی که به گوش تمام مهدویون عالم رسید/ بزودی نوای دل‌نشین صاحب این سرودها به گوش عالمیان خواهد [رسید].	نشانه‌های ظهور	موعودباوری
۳	صدای گام‌های سربازانش، زمین را پر از عطر او کرده است/ ارتش آخرالزمانی نور.	لوازم ظهور	موعودباوری
۴	این همه شوق برای ظهور/ حتماً که ظهور او تسریع می‌شود.	شوق و امید به ظهور	موعودباوری

در بخش سوم تحلیل مضمون، مطابق جدول شماره (۱۷)، مقولات سازمان‌دهنده «محور همبستگی»، «صدر انقلاب» و «سرود جهانی»، ذیل مضمون فراگیر «وحدت ایمانی» سامان‌دهی گردید. از آنجا که خداوند متعال در قرآن به ایمان‌آوردگان امر فرموده است: «همگی به رشته (دین) خدا چنگ زده و به راه‌های متفرق نروید» (آل عمران، ۱۰۳)^۱، می‌توان این وحدت را متکی بر ایمان برشمرد. به‌علاوه مضامین «توسل و دعا»، «تولی»، «عزت و اقتدار شیعه»، «حکومت مهدوی»، «موعودباوری»، «انتظار فرج امام عصر (عج)» و «ولایت معنوی» ذیل مضمون فراگیر «تمدن مهدوی» قرار داده شد.

همچنین، مضامین سازمان‌دهنده «معنویت‌گرایی»، «باورپذیری و اقتناع»، «تبری»، «کار فرهنگی تراز»، «معصومیت کودکان خوانندگان سرود» و «ملائمت با فطرت انسانی»، ذیل مضمون فراگیر «عمل صالح» دسته‌بندی گردید.

جدول ۱۷- مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر

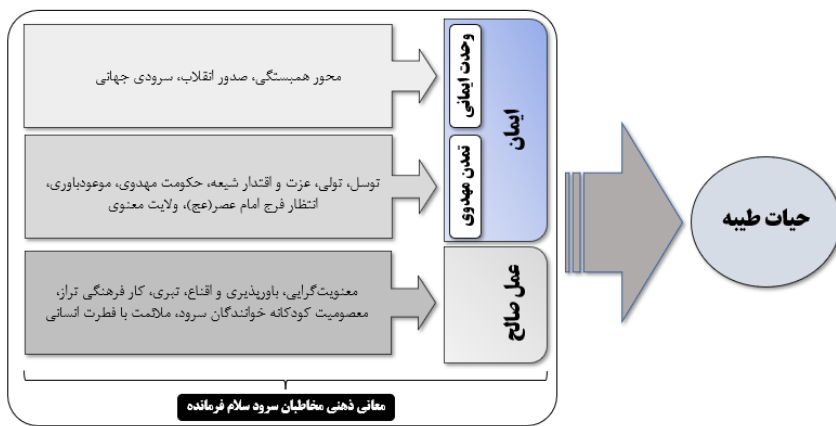
مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	تعداد تکرار (مضامین پایه)	ردیف
وحدت ایمانی	محور همبستگی	۳	۱
	صدر انقلاب	۳	۲
	سرود جهانی	۳	۳
تمدن مهدوی	ولایت معنوی	۳	۴
	تولی	۳	۵
	انتظار فرج امام عصر (عج)	۴	۶
	موعودباوری	۴	۷
	حکومت مهدوی	۴	۸
	عزت و اقتدار شیعه	۳	۹
	توسل و دعا	۵	۱۰
عمل صالح	تبری	۳	۱۱
	کار فرهنگی تراز	۴	۱۲
	معصومیت کودکان خوانندگان سرود	۴	۱۳
	ملائمت با فطرت انسانی	۳	۱۴
	معنویت‌گرایی	۶	۱۵
	باورپذیری و اقتناع	۳	۱۶

۱. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۰۲) وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...» (آل عمران، ۱۰۳).

دو مضمون فراگیر «وحدت ایمانی» و «تمدن مهدوی»، را می‌توان ذیل مفهوم کلی‌تر «ایمان» تفسیر کرد؛ در مورد رابطه وحدت با مقوله ایمان، پیش‌تر به آیه ۱۰۳ سوره آل‌عمران اشاره گردید. در مورد رابطه مضمون «تمدن مهدوی» با مفهوم ایمان نیز می‌توان به آیات زیادی اشاره کرد که از بارزترین آنها، آیه استخلاف (نور، ۵۵) است که می‌فرماید: «خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد...»^۱. شیخ طوسی از قول اهل‌البیت (ع)، این آیه را به امام مهدی (عج) مربوط دانسته است (طوسی، بی‌تا، ج ۷، ص ۴۵۷). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت، تمدن مهدوی به دست اهل ایمان و تحت رهبری امام عصر (عج) انجام می‌شود.

حال با توجه به تفسیر مضامین وحدت ایمانی و تمدن مهدوی ذیل معنای ایمان، می‌توان گفت: مطابق کلام خداوند متعال در سوره نحل، مفهوم کلی «ایمان» در کنار مفهوم «عمل صالح» موجب رسیدن انسان به «حیات طیبه» می‌گردد، چراکه در آیه مذکور آمده است: «هرکس عمل صالحی انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، او را به حیات طیبه و پاک زنده می‌داریم»^۲. از این رو می‌توان نتیجه گرفت، مضامینی که از سرود سلام فرمانده! در اذهان مخاطبان شکل می‌گیرد، با توجه به نمودار (۱)، ذیل دو مفهوم کلی عمل صالح و ایمان تعریف می‌شود و نتیجه این دو نیز مطابق آیات قرآن، به حیات طیبه منتهی خواهد شد.

نمودار ۱- مدل مفهومی رابطه مضامین سرود سلام فرمانده با حیات طیبه

در ادامه و برای تحلیل یافته‌های پژوهش، با توجه به مدل ارزیابی فیشر از اعتبار روایت، مضامین

۱. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ...» (نور، ۵۵).

۲. «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً» (نحل، ۹۷).

سازمان‌دهنده حاصل از تحلیل مضامین، بر مبنای دو شاخصه «احتمال» و «صداقت» تفسیر می‌شود. برای بررسی «احتمال روایت»، پرسش این است که آیا انسجام ساختاری روایت، باورپذیر است؟ در پاسخ می‌توان گفت که وجود مضمون‌های «باورپذیری و اقتناع»، «معصومیت کودکانه خوانندگان سرود» و «کار فرهنگی تراز»، حاکی از باورپذیری روایت سرود سلام فرمانده! برای مخاطبان است. یکی از نقاط برجسته این سرود، فوران احساسات کودکان، در حین خواندن سرود است؛ به خصوص در زمان تکرار بند جواب سرود^۱، آنگاه که دست خود را به نشان اطاعت از فرمانده -که استعاره از امام عصر(عج) است- به صورت سلام نظامی، تا کنار گوش، بالا می‌آورند. در گزارش‌های متعددی، کودکان و حتی والدین ایشان، در این هنگام، اشک از گونه‌هایشان جاری می‌شود و صحنه‌هایی احساسی، توأم با شور و شعور را رقم می‌زنند؛ گریه بالاترین مظهر باورپذیری در این سرود و نشان‌دهنده نفوذ معانی آن در عمق جان مخاطبان است. در داستان‌های کودکان، روایت‌گری و قصه‌گویی تقریباً همیشه وجود دارد و به طرز شگفت‌انگیزی مؤثر است و غلبه خیر و شر را به طور مؤثقی بیان می‌کند که این امر کمک شایانی به انتقال ارزش‌ها و الگوهای ذکر شده در سرود به اعماق شخصیت کودکان خواهد داشت. در این سرود نیز با نوعی روایت‌گری از قهرمانان و ارزش‌های دینی مواجه هستیم که به بهترین شکل، کودکان و حتی والدین ایشان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

به منظور بررسی «صداقت روایت»، باید به سه پرسش پاسخ داد:

سؤال اول: آیا روایت با بافت اجتماعی تناسب دارد؟ پاسخ این پرسش، آن است که مضامین «محور هم‌بستگی»، «ملائمت با فطرت انسانی» و «انتظار فرج امام عصر(عج)» بیان‌گر تناسب روایت سرود، با بافت اجتماعی مخاطبان سرود است. از جمله نقاط عطف این سرود، شکل‌گیری اجتماعات پرتعداد در شهرهایی نظیر اصفهان، مشهد، رشت، قم، تبریز و البته تجمع بیش از صد هزار نفری مردم تهران در ورزشگاه آزادی، برای اجرای این سرود بود. پس از استقبال مردم ایران، در برخی از کشورهای همسایه نیز مضمونی مشابه شعر سرود سلام فرمانده! به زبان بومی با همان موسیقی اجرا شد. جمع‌خوانی سرود در کشورهای عراق، بحرین، پاکستان، افغانستان، آذربایجان، روسیه، لبنان و حتی برخی کشورهای آفریقایی نظیر نیجریه، این سرود را به یک پدیده جهانی تبدیل کرد که این استقبال‌های متعدد و فراگیر، به روشنی بر تناسب سرود «سلام فرمانده» با بافت اجتماعی گواهی می‌دهد.

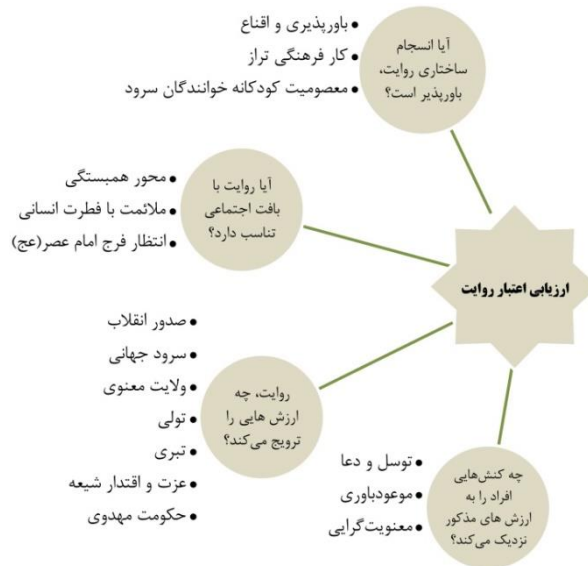
سؤال دوم: روایت، چه ارزش‌هایی را ترویج می‌کند؟ پاسخ این سؤال نیز آن است که مضامین «صدور انقلاب»، «سرود جهانی»، «ولایت معنوی»، «تولی»، «تبری»، «عزت و اقتدار شیعه» و «حکومت مهدوی» دربردارنده ارزش‌هایی است که سرود سلام فرمانده! آنها را ترویج می‌کند.

سؤال سوم: چه کنش‌هایی، افراد را به ارزش‌های مذکور نزدیک می‌کند و چه کنش‌هایی افراد را از

۱. «سلام فرمانده! سلام از این نسل غیور جامانده...».

ارزش‌ها دور می‌کند؟ برای پاسخ به این سؤال نیز باید گفت: مضامین «توسل و دعا»، «موعودباوری» و «معنویت‌گرایی»، کنش‌هایی است که مخاطبان را به ارزش‌های ترویج شده در سرود سلام فرمانده! رهنمون می‌سازد. نمودار (۲)، پرسش و پاسخ‌های مربوط به ارزیابی احتمال و صداقت روایت بنابر دیدگاه فیشر را در قالب یک مدل مفهومی نمایش می‌دهد.

نمودار ۲- ارزیابی احتمال و صداقت روایت، بنابر دیدگاه فیشر

۶. نتیجه‌گیری

در این پژوهش نظرات مخاطبان صفحه اینستاگرام خبرگزاری فارس پیرامون سرود سلام فرمانده! به منظور کشف معانی ذهنی مخاطبان آن مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور با اتخاذ روش تحلیل مضمون، در ابتدا ۵۸ مضمون پایه شناسایی شد که در ادامه در قالب ۱۶ مضمون سازمان‌دهنده قرار گرفت و این تعداد نیز تحت ۳ مضمون کلی و فراگیر «وحدت ایمانی»، «تمدن مهدوی» و «عمل صالح» تعریف گردید. در نتیجه می‌توان گفت که مضامین سه‌گانه مذکور، به پدیده سرود «سلام فرمانده!» الصاق می‌گردد. همچنین مطابق مدل ارزیابی فیشر از روایت در تحلیل سرود سلام فرمانده، این نتیجه بدست آمد که سرود مذکور، یک روایت معتبر رتوریک است، که بدون نیاز به استدلال عقلی و برهان منطقی، مخاطبان خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در قالب یک کار فرهنگی تراز انقلاب اسلامی، انس و ارتباط با امام زمان (عج) و نیز وحدت و همبستگی پیروان ایشان را تبلیغ می‌کند. به علاوه، براساس مدل مفهومی ارائه شده، چگونگی ارتباط مضامین فراگیر سه‌گانه با اصطلاحات قرآنی ایمان و عمل صالح و نیز ارتباط این دو با مفهوم قرآنی حیات طیبه نشان داده شد.

منابع

قرآن کریم.

- احمدی، محمد (۱۳۹۷). *رتوریک از نظریه تا نقد*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۴). *روش‌شناسی تحقیقات کیفی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- «ابوذر روحی» خواننده سرود جنبجالی «سلام فرمانده» در دادگستری لنگرود پرونده باز، با اتهام اخلاقی دارد! سایت بالاترین (۱۴۰۱/۳/۱). بازیابی ۱۶ آذر ۱۴۰۱ از:
<https://www.balatarin.com/permlink/2022/5/22/5808469>
- «سلام فرمانده» از کودکان بسیجی چه می‌دانیم؟ سایت بی‌بی‌سی فارسی (۱۴۰۱/۳/۵). بازیابی ۵ آذر ۱۴۰۱، از:
<https://www.bbc.com/persian/iran-61578486>
- «سلام فرمانده» در ورامین؛ فعالان حقوق کودک: نقض حقوق کودکان است. سایت صدای آمریکا (۱۴۰۳/۳/۱۵).
 بازیابی ۲۱ آذر ۱۴۰۱ از:
<https://ir.voanews.com/a/propaganda-hello-commander--reactions/6604307.html>
- ارشاد، فرهنگ؛ احمدی، امیدعلی (۱۳۹۲). *کندوکاوی در جامعه‌شناسی ادبیات*. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۶۸ (۱۷)، ص ۱۲-۱۳.
- بابازاده، بهمن (۱۴۰۱/۱۹/۳). *کاور بودن آهنگ سرود سلام فرمانده*. قابل دسترس در:
https://twitter.com/Bahman_Babazade/status/1534916754585034752?s=20
- بارت، رولان (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحلیل ساختاری روایت‌ها*. ترجمه محمد راغب. تهران: فرهنگ صبا.
- برگر، آرتور ایسا (۱۳۸۰). *روایت در فرهنگ عامیانه، رسانه و زندگی روزمره*. ترجمه محمدرضا لیراوی. تهران: سروش.
- بشیر، حسن (۱۳۹۸). *واژه‌نامه توصیفی-کاربردی روش پژوهش در علوم اجتماعی و ارتباطات*. قم: لوگوس.
- بودوریس، کنستانتین؛ پولاکاس، تاکیس (۱۳۹۹). *فلسفه ارتباطات: دیدگاه‌ها و بینش‌های معاصر*. ترجمه غلامرضا آذری و حسین کیانی. لوگوس.
- تولن، مایکل (۱۳۸۶). *روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی-انتقادی*. ترجمه فاطمه علوی و فاطمه نعمتی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- خامنه‌ای چقدر بودجه برای نمایش مضحک سلام در مانده هزینه می‌کند؟ سایت بالاترین (۱۴۰۱/۳/۱۱). بازیابی ۱ دی ۱۴۰۱ از:
<https://www.balatarin.com/permlink/2022/5/29/5811820>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۱/۴/۲۲). *پیام به اولین جشنواره ملی و بین‌المللی سرود فجر*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=50620>
- درخشه، جلال؛ افتخاری، اصغر؛ ردادی، محسن (۱۳۹۴). *تحلیل مضمونی اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای*. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۱۷ (۶)، ص ۵۱-۷۲.
- سالدانا، جانی (۱۳۹۵). *راهنمای کدگذاری برای پژوهشگران کیفی*. ترجمه عبدالله گیویان. تهران: شرکت

انتشارات علمی و فرهنگی.

ستوده، غلامرضا؛ مهرکی، ایرج؛ سلطانی، اکرم؛ شهیدی، سیدجعفر (۱۳۸۵). فرهنگ متوسط دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.

شماخته، میلاد (۱۴۰۱). تحلیل تربیتی سرود «سلام فرمانده». مبلغان، ۲۷۹ (۲۴)، ص ۷۱-۸۰.
شیخ، رضا؛ شامبیاتی، هانیه؛ وکیلی، گلاره (۱۳۹۶). نتوگرافی بر مبنای اطلاعات ناقص رویکردی جدید در تحلیل کامنت‌های کاربران اینترنتی. مدیریت فناوری اطلاعات، ۹ (۲)، ص ۳۳۳-۳۵۴.

شیخزاده، محمد؛ بنی‌اسد، رضا (۱۳۹۹). تحلیل مضمون: مفاهیم، رویکردها و کاربردها. تهران: لوگوس.
طوسی، محمد محسن (بی تا). التبیان فی تفسیر القرآن. دار احیاء التراث العربی، ج ۷.
فراهمز قراملکی، احد (۱۳۸۰). روش‌شناسی مطالعات دینی. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
محمدپور، احمد (۱۳۹۷). ضد روش: زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. قم: لوگوس، ویراست دوم.

معین، محمد (۱۳۶۴). فرهنگ فارسی (متوسط). تهران: سپهر.

مک‌کوایل، دنیس (۱۳۸۳). مخاطب‌شناسی. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
نوروزیان، مهناز (۱۴۰۱/۴/۱). «سلام فرمانده»، آموزش ایدئولوژیک و حقوق کودک: سوءاستفاده از کودکان و بازیچه و سوژه قرار دادن آن‌ها برای مقاصد سیاسی. بازیابی ۱۵ آذر ۱۴۰۱ از:

<https://www.peace-mark.org/5-134>

Ritzer, George. (2011). *Sociological Theory* (8th). New York: McGraw-Hill.